

УДК 378.02:372.8

Понікаровська С.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ УСПІШНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглядаються психологічні фактори, що супроводжують навчання у вищому навчальному закладі, які можуть або сприяти, або заважати успіху студентів у отриманні навичок спілкування, становленні його як спеціаліста, адаптації у суспільстві. Наголос робиться на творчий підхід викладача до виконання своєї виховної задачі.

Ключові слова: творчий підхід, інтелект, здібності, самооцінка, поведінка.

Вища освіта – це освіта, що забезпечує активну соціальну позицію суб'єкту, успішну інтелектуальну діяльність у обраній сфері суспільного життя, а також потенціал творчого розвитку обраної сфери діяльності та самостійного засвоєння нових об'єктів цієї сфери. Це означення підкреслює відмінність вищої освіти від середньої та середньотехнічної. Саме ці відмінності (інтелектуальна направленість, опора на науку, можливість творчого розвитку), а також соціальні очікування (випускники ВНЗ повинні змінити світ на краще) виділяють студентів у окрему соціально-психологічну категорію.

Проблема студентства як особливої соціально-психологічної та вікової категорії вивчалась такими дослідниками як Б. Анан'єв, А. Реан, Є. Степанова, Н. Кузьміна та інші. Такі дослідники, як С. Смирнов, Б. Анан'єв, А. Дмитрієва, В. Лисовський, А. Єромасова, Б. Кайгородов та інші також вивчали проблему особистісного розвитку студентів та навчальної діяльності як стимулу розвитку особистості та умову формування її рис та якостей. Проте питання про вплив психологічних факторів на успішність їхнього навчання у ВНЗ відкрито, на наш погляд, недостатньо.

Метою статті є аналіз психологічних особливостей студента та факторів, що впливають на успішність його навчання у ВНЗ.

Як сказав Б. Анан'єв, студентський вік – це центральний етап становлення особистості та період найбільш активної самосвідомості, моральних та етичних почуттів, становлення та стабілізації характеру, оволодіння повним набором функцій дорослої людини, формування успішності [1].

Успішність навчання студентів у ВНЗ залежить від багатьох факторів, як то стан здоров'я, сімейний стан, матеріальне положення, рівень довузівської підготовки, володіння навичками самоорганізації та контролю своєї діяльності, мотиви вибору навчального закладу, адекватність уявлень про специфіку навчання у ВНЗ, форма навчання (денна, заочна), розмір платні за навчання, організація навчального процесу у самому ВНЗ, матеріальна база ВНЗ, рівень кваліфікації викладачів, престижність навчального закладу та, нарешті, індивідуальні психологічні особливості студента. Успішність навчання визначається такою психічною властивістю людини, як здібність до навчання. Під цим розуміють як особистісні особливості, так і весь інтелектуальний потенціал людини. Успішність студентів залежить не тільки від інтелектуального розвитку та особливих здібностей, але й від мотивів, рис характеру, темпераменту, направленості особистості, її самосвідомості та іншого [2].

Чому одні студенти багато та охоче працюють над оволодінням новими знаннями та професійною майстерністю, а труднощі, що виникають, тільки додають їм енергії та бажання досягти цілі, а інші все роблять наче з принуки, та будь-які значні

перешкоди різко знижують їхню активність навіть до повного руйнування навчальної діяльності? Таку різницю можна спостерігати при одних й тих самих зовнішніх умовах навчальної діяльності, однаковому соціально-економічному положенні, організації та кваліфікації викладача. При поясненні такого феномену психологи та педагоги найчастіше апелюють до таких індивідуально-психологічних особливостей студентів, як рівень інтелекту (здібність засвоювати знання, уміння, навички та успішно застосовувати їх для рішення завдань), креативність (здібність самому виробляти нові знання), навчальна мотивація, що забезпечує сильні позитивні переживання при досягненні навчальних цілей, висока самооцінка, що приводить до високого рівня домагань тощо. Однак, ані кожна з цих якостей окремо, ані навіть їхнє поєднання не достатні для того, щоб гарантувати формування установки студента на повсякденну, завзяту та тяжку роботу з оволодіння знаннями та професійною майстерністю в умовах частих невдач, які неминувлі у будь-якій складній діяльності. Кожний викладач може навести приклади зі своєї педагогічної практики, коли дуже обдарований та творчий студент з високою (інколи неадекватно високою) самооцінкою здавався та переставав рухатися вперед, якщо труднощі у тому чи іншому виді навчальної діяльності виявлялися надто великими, а його менш обдарований товариш успішно долав ці труднощі та досягав значно більшого [4].

Особливості нервової системи та темпераменту мають генотипичну природу та практично не змінюються при житті. Людина з будь-яким темпераментом здібна до будь-яких соціальних досягнень, у тому числі і в навчальній діяльності, але це досягається різними шляхами. Для людей з різним типом темпераменту одні умови є більш сприятливими для успішного навчання, інші – несприятливими. Організаційні форми навчання у сучасному ВНЗ більш сприятливі для людей з сильною нервовою системою, тому серед таких людей більше успішних студентів порівняно з тими, чия нервова система слабкіша та інертна. Вчені (зокрема, С. Смирнов) виділяють такі труднощі студентів зі слабкою нервовою системою: довга напружена робота; відповідальна робота, що потребує нервово-психічного або емоційного напруження; самотійна робота, особливо, якщо бракує часу; спонтанна робота (наприклад, коли викладач ставить несподіване питання, що потребує швидкої відповіді), робота після невдалої відповіді, яка була незадовільно оцінена викладачем; робота в ситуації, що потребує розподілення уваги або її переключення з одного виду роботи на інший; робота у неспокійних обставинах (у тому числі у запального та нестриманого викладача) і таке інше. Для послаблення негативних ефектів такого роду бажано, щоб викладач використовував такі прийоми: не ставив студента у ситуацію різкого обмеження часу, розбивав складний матеріал на окремі інформаційні блоки та вводив їх поступово, не примушував відповідати за новим матеріалом, частіше заохочував та підбадьорював студента, щоб зняти напругу та підвищити впевненість у своїх силах, не відвертав його уваги під час виконання завдання та давав негативні оцінки у м'якій формі [4].

Ствердження про вплив здібностей на успішність навчання студентів є тривіальним, але характер цього впливу не такий однозначний, як здається на перший погляд. У структурі здібностей виділяються такі відносно самотійні складові, як загальний інтелект, соціальний інтелект, спеціальні здібності та креативність. Спеціальні здібності мають пряме відношення до успішності навчання, бо низький рівень професійно важливих особливостей (слуху для музиканта та лінгвіста, технічного мислення для інженера) просто робить неможливим навчання у ВНЗ відповідного профілю.

Соціальний інтелект – це комплекс здібностей, що лежить у основі комунікативної компетенції, забезпечує успішне рішення завдань зі сприйняття людини людиною, установленню та підтриманню контакту з іншими людьми, впливу на інших людей,

забезпеченню спільної діяльності, займанню гідного положення у колективі та суспільстві. Високий рівень соціального інтелекту потрібен для оволодіння професіями, що потребують тісного контакту людини з людиною. Але високий рівень соціального інтелекту іноді розвивається у якості компенсації низького рівня загального інтелекту та креативності. У той же час формальна успішність таких студентів може бути завищена за рахунок умілого впливу на викладачів із ціллю отримання більш високої оцінки [3].

У багатьох дослідженнях підтверджується тісний зв'язок рівня загального інтелектуального розвитку з академічною успішністю студентів. Разом з цим лише трохи більше половини студентів підвищують рівень загального інтелекту саме у ВНЗ; як правило, таке підвищення можна спостерігати у слабких та середніх студентів, а сильні можуть вийти із ВНЗ з тим, з чим прийшли. Причина цього, мабуть, у тому, що система нашої освіти спрямована на середнього студента. Всім викладачам знайомий феномен, коли дуже обдарований та помітний на перших курсах студент на загальному фоні середніх студентів починає відчувати свою перевагу, у нього з'являється завищена самооцінка, він перестає систематично працювати, в результаті чого його успішність різко знижується.

Креативність, як і інтелект, відноситься до числа загальних здібностей. Але, на відміну від інтелекту, який є здібністю засвоювати знання та навички, що вже існують, та використовувати їх для рішення задач, креативність є здібністю створення чогось нового. Якщо порівняти тести на інтелект та на креативність, ми побачимо, що у них використовуються завдання відкритого типу, на відміну від інтелектуальних завдань закритого типу, де використовуються тільки одно або декілька правильних рішень, що заздалегідь відомі. При цьому оцінюється швидкість, гнучкість та оригінальність мислення. У літературі є дані про те, що показники інтелекту та креативності суттєво розбігаються у різних людей – високий рівень інтелекту та креативності, низький рівень креативності та високий – інтелекту, високий рівень креативності та низький – інтелекту, низький рівень того та іншого.

Більшість психологів приймають так звану «порогову теорію», згідно з якою для успішної діяльності (у тому числі навчальної) найкраще мати високий рівень креативності та IQ (коефіцієнт інтелектуальності) не нижче 120. Більш низький IQ може не забезпечити творчої продукції достатньо високої соціальної значимості, а більш високий рівень інтелекту не набагато збільшує можливості людини. Нарешті, найвищий рівень інтелекту може гальмувати успішну діяльність через відмову від інтуїції. Дані про вплив креативності на успішність студентів дозволяють зробити висновок, що креативність допомагає успішності навчання, хоча й не є її обов'язковою умовою.

Існує ще одна складова розумової активності – дослідницька поведінка. Вона виникає, коли людина зі своєї ініціативи починає дослідження якогось нового об'єкту чи ситуації із чистої цікавості. Завдання, яке сама собі ставить людина, полягає в дослідженні чогось нового, здобутті інформації, знятті невизначеності. Цю якість також можна назвати просто допитливістю. Будь-який викладач, узагальнюючи свій власний досвід, погодиться, що допитливий студент, готовий до безкорисливого (без нагород та оцінок) дослідження має хороший шанс успішно справитися із програмою. Звичайно, багато залежить від того, що саме викликає у студента дослідницький інтерес, як це зв'язано з професійною підготовкою. Але ця якість однозначно не може заважати, тому що часто допитлива людина добуває знання «про запас», без конкретної цілі, лише в силу своєї зацікавленості.

Більшість дослідників вважають високу самооцінку та впевненість у своїх силах важливими позитивними факторами успішного навчання студентів. Невпевнений у своїх силах студент часто просто не візьметься за виконання складних завдань,

заздалегідь визнаючи свою поразку. Але, щоб висока самооцінка була адекватною та спонукала до подальшого руху вперед, студента треба хвалити перш за все не за об'єктивно хороший результат, а за ту ступінь зусиль, які йому прийшлося докласти для його отримання. Розхвалювання за легкий успіх приводить до формування самовпевненості, уникненню труднощів та звичці братися тільки за легкі задачі. Тобто акцент на цінності зусиль, а не конкретного результату приводить до формування установки на оволодіння майстерністю. Саме тому слабкіші студенти інколи заслуговують на більше похвальних слів, і їхня успішність може бути вищою, ніж у найталановитішого студента [4].

Що стосується мотивації, то це, напевно, найважливіший фактор успішного навчання у ВНЗ. Виділяють три основні вектори направленості мотивів початкової діяльності – направленість на отримання знань, на отримання професії, на отримання диплому. Досвід показує, що найбільший зв'язок існує між направленістю на отримання знань та успішністю навчання. Два інші види мотивації не виявляють такого зв'язку. Студентів, що хочуть отримати знання, характеризують висока регулярність навчальної діяльності та цілеспрямованість. Ті, хто направлений на отримання професії, часто проявляють вибірковість, розділяючи дисципліни на «потрібні» та «непотрібні» для їхнього професійного становлення. Це особливо погано відбивається на додаткових дисциплінах, які призначені розвивати людину у цілому. Що стосується направленості на отримання диплому, то ця мотивація взагалі робить студента нерозбірливим у виборі засобів досягнення цілі, бо ціль у нього одна – отримання оцінок.

Окремо від здібностей треба згадати ще таке сполучення психічних особливостей людини, яке називається характером. Характер задає типовий для людини стиль поведінки та емоційного реагування у певних життєвих обставинах. На відміну від темпераменту, він визначає не енергетичну сторону діяльності, а вибір тих чи інших типових для даної людини прийомів та засобів досягнення цілі. Характер формується усе життя на основі темпераменту та оточення. Як і темперамент, характер не впливає безпосередньо на успішність навчання, але може створювати труднощі, або сприяти навчанню в залежності від організаційних форм, методів викладання, стилю педагогічного спілкування викладача. З так званими «легкими характерами» проблем не виникає, але є такі типи характеру, що викликають справжні труднощі у навчанні. Наприклад, невсидючий, або, навпаки, апатичний характер, дуже чуттєвий, нестійкий, пристосувальний, замкнений, істероїдний – всі ці типи вимагають особливої уваги зі сторони викладача, та й самі повинні намагатися пристосуватися до умов навчання.

Все загалом, тобто характер, темперамент та здібності входять у поняття «особистість». На рівні особистості здійснюються найголовніші життєві вибори та приймаються доленосні рішення. Будь-який досвідчений викладач має свою типологію характерів студентів, що відображає специфіку навчання саме його дисципліні. Але залишається питання – яким повинен бути ідеальний студент з точки зору викладачів? Якщо раніше на перше місце ставилися такі якості, як старанність, дисциплінованість, відповідальність, то тепер до цього обов'язково додається здібність студентів до самостійного мислення.

На ділі викладачі все частіше бачать нездібність студентів до логічного мислення, аналізу, сприйняття абстракції та взагалі низький рівень підготовки. Низький рівень підготовки більшості абітурієнтів приводить до того, що ВНЗ поступово деградує. І однією з причин неуспішності студентів є їхня неготовність, у тому числі, психологічна, до навчання у ВНЗ.

Проаналізувавши психологічні особливості студента та фактори, що впливають на успішність його навчання у ВНЗ, можна зробити наступні *висновки*. Приходячи до ВНЗ водночас дорослою, але ще незрілою людиною, студент потребує особливої уваги з боку викладача, бо величезна кількість факторів може сприяти або заважати

йому стати спеціалістом, розвинутися у культурному та соціальному плані, набути навичок спілкування, внести корекції до стилю поведінки, адаптуватися у суспільстві. Викладачу ВНЗ бажано вміти послабляти негативні фактори, використовувати такі прийоми, які знизять психологічне навантаження, дозволять студенту розкритися, підвищать його впевненість у своїх силах. Творчий характер педагогічної діяльності є найважливішою її характеристикою на даний момент. Творча індивідуальність викладача ВНЗ вважається вищою характеристикою його діяльності.

Що стосується викладача, то він не може впливати на об'єктивні фактори навчання студентів у ВНЗ, але він може враховувати та використовувати психологічні фактори на краще. Адже студенти, як дорослі люди, помічають та цінують такі якості, як широкий світогляд викладача, захопленість своїм предметом, повагу до студента та розуміння, доброзичливість. Вони також помічають та адекватно реагують на низький рівень культури, нетерпимість, фальш, приниження, високомірність, агресивність. Педагогічна діяльність – це робота у команді, головною ціллю якої є не методичне удосконалення процесу, а взаємний розвиток, навчання та виховання.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г.Ананьев – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Буланова-Топоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы: учеб. пособие / М.В.Буланова-Топоркова, А.В.Духавнева, Л.Д.Столяренко, С.И.Самыгин, Г.В.Сучков, В.Е.Столяренко, Н.А.Кулаковская – Ростов н/ Д : Феникс, 2002. – 544 с.
3. Реан А.А. Психология личности. Социализация, поведение, общение / А.А.Реан – СПб. : «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2004. – 416 с.
4. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшей школы: электронная версия учебного пособия – 2-е изд., перераб. и доп. / С.Д.Смирнов – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 400 с.

The article deals with the psychological factors influencing studying at higher educational establishments that can either promote or prevent the student's success in acquiring communication skills, becoming a good specialist, getting adapted to the society. The emphasis is made on a teacher's creativity in fulfilling the educational tasks.

Key words: *creativity, intelligence, capabilities, self-esteem, behaviour.*

УДК 378.016:81'243

Редько В.Г.

ТЕНДЕНЦІЇ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ СПРЯМУВАННЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Стаття присвячена проблемі оновлення змісту сучасної шкільної іншомовної освіти. Автор визначає та характеризує особливості культурологічної компетенції як важливого компоненту змісту навчання іноземної мови.

Ключові слова: *зміст навчання іноземної мови, культурологічна компетенція, шкільна іншомовна освіта.*

Постановка проблеми. Відповідно до нормативних державних документів, зокрема Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, передбачається оволодіння кожним громадянином, окрім рідної, ще кількома іноземними мовами [1].